

گفت‌وگوی دوستانه با ماه رمضان

حجت الاسلام والمسلمین محمدامین صادقی ارزگانی*

اشاره

صحیفه کامله سجادیه، در واقع، مظهر صفحه دل انسان کامل است که به صورت دعا و گفت‌وگوی دل‌انگیز محب با محبوب تجلی کرده و زیباترین آموزه‌های الهی را برای سالکان کوی دوست و خلوت‌گزیده‌گان محفل انس آموخته است؛ از آن میان، می‌توان به گفت‌وگوی دوستانه و دلبرانه با ماه رمضان و درباره آن ماه نورانی اشاره کرد.

أسوه عارفان و پیشوای سالکان، حضرت امام زین العابدین علیه السلام هم به هنگام رؤیت هلال و سرآغاز ضیافت الهی، با ماه رمضان مشتاقانه سخن گفته و از آثار و برکات آن یاد کرده، و هم در لحظات فراق آن ماه منیر، مُشفقانه با آن به گفت‌وگو نشست و ترنم وداع را زمزمه کرده است.

اگرچه در هر دو فراز «رؤیت هلال و تودیع جمال» ماه رمضان، معارف بسیاری بیان شده، ولی به دلیل محدود بودن ظرفیت این مقاله، تنها جرحه‌ای از زمزم زلال آن، در چند محور طرح و تبیین می‌شود.

---

* نویسنده و پژوهشگر.

۱. راز سخن گفتن با ماه

امام سجاد علیه السلام هم در دعای رؤیت هلال ماه رمضان و هم در دعای وداع آن ماه، به صورت گفت‌وگوی چهره به چهره، ماه رمضان را مخاطب قرار داده و با آن سخن گفته است. قبل از همه، باید به این پرسش نهفته پاسخ داد که فلسفه این کار چیست و آیا می‌توان با شمس و قمر که در ظاهر، پدیده‌هایی نابینا و ناشنوا هستند، همانند موجودات زنده گفت‌وگو کرد؟

در این باره، جای سخن بسیار است؛ ولی به‌اختصار باید اشاره شود که در نگاه آموزه‌های وحیانی، عرفانی و فلسفی، جمادات و نباتات نیز از درک و شعور برخوردارند. از این رو، در آیات متعدد قرآن کریم تصریح گردیده که همه موجودات جهان آفریدگارشان را تسبیح می‌کنند. به این مسأله، در چندین جای قرآن کریم اشاره گردیده است؛ از جمله در این آیه می‌فرماید: «يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ؛^۱ آنچه در آسمان‌ها و آنچه در زمین است، خداوند را تسبیح می‌کنند.»

و یا در جای دیگر، از سجده ستارگان و درختان خبر داده و می‌فرماید: «وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ؛^۲ ستارگان و درختان [در پیشگاه خداوند] سجده می‌کنند.» حکیم صدرالمتألهین، با اشاره به این گونه آموزه‌های وحیانی، تأکید نموده که تسبیح و تقدیس، بدون معرفت حاصل نمی‌شود و این آیات، دلیل بر آن است که همه موجودات، حتی اجرام جسمانی دارای درک و معرفت‌اند و به اندازه مرتبه وجودی خود، شنوا و دانا هستند.^۳

از همین رو است که امیر مؤمنان علیه السلام نقل کرده: رسول خدا صلی الله علیه و آله به درختی خطاب فرمود: «يَا أَيُّهَا الشَّجَرَةُ إِنَّ كُنْتَ تَوَمِّينِينَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتَعْلَمِينَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ، فَأَنْقَلِبِي

۱. جمعه، آیه ۱؛ حشر، آیه ۱؛ حدید، آیه ۱؛ صف، آیه ۱.

۲. الرحمن، آیه ۶.

۳. صدر المتألهین شیرازی، الأسفار الأربعة، بیروت: نشر دار الاحیاء التراث العربی، بی‌تا، ج ۶، ص ۱۱۸؛ همان، ج ۱،

ص ۱۳۹ و ۱۴۰.

بَعْرُوقِكَ حَتَّى تَقْضَ بَيْنَ يَدَيَّ بِإِذْنِ اللَّهِ! ای درخت! اگر به خدا و رسول و قیامت ایمان داری و می‌دانی که من فرستاده خدا هستم، به اذن او با ریشه از زمین کنده شو و در برابر من بایست.»

بنابراین، اگر در دعاهای امام سجاده علیه السلام با ماه رمضان گفت‌و‌گو شده، به دلیل آن است که امام می‌دانسته رمضان دارای درک و شعور بوده، شنوا و دانا است. آن ماه مبارک، نه تنها سخن حضرت را می‌شنیده، بلکه گفت‌و‌گویی امام را درک نموده و محبت او را پاسخ‌گو بوده است. در این باره، جناب مولوی بسیار زیبا سروده است:

ماه با احمد اشارت‌بین شود	نار ابراهیم را نسرین شود
سنگ بر احمد سلامی می‌کند	کوه یحیی را پیامی می‌کند
ما سمیعیم و بصیریم و خوشیم	با شما نامحرمان ما خاموشیم
چون شما سوی جمادی می‌روید	محرمان جان جمادی چون شوید
از جمادی عالم جان‌ها روید	غفل اجزای عالم بشنوید ^۲

۲. هلال برکت و کلید سعادت

امام سجاده علیه السلام در فرازی از دعای هلال ماه رمضان، به آن خطاب فرموده است: «جَعَلَكَ مَفْتاحَ شَهْرِ حَادِثٍ لِأَمْرِ حَادِثٍ، فَاسْأَلِ اللَّهَ رَبِّي وَ رَبِّيكَ، وَ خَالِقِي وَ خَالِقِكَ، وَ مُقَدِّرِي وَ مُقَدِّرِكَ وَ مُصَوِّرِي وَ مُصَوِّرِكَ، أَنْ يُجْعَلَكَ هِلَالَ بَرَكَةٍ لَا تَمُحُّهَا إِلَّا يَوْمٌ؛^۳ خداوند تو را کلید ماه نو برای کار نو قرار داد. از خدایی که پروردگار من و پروردگار تو، و آفریننده من و آفریننده تو، و تقدیرکننده من و تقدیرکننده تو، و صورت‌بخش من و صورت‌بخش تو است، می‌خواهم که تو را ماه برکت قرار دهد و روزگار از برکت آن نکاهد.»

در این فراز نورانی که چون قطره‌ای از کوثر گوارای دعای امام سجاده علیه السلام است، از ماه رمضان به هلال برکت‌آفرین و کلید سعادت‌قرین یاد شده است. این نوع سخن گفتن،

۱. نهج البلاغه، ترجمه: علی شیروانی، قم: نشر دار العلم، ۱۳۸۱ش، خ ۱۹۲، ص ۳۶۰.

۲. بلخی، جلال‌الدین محمد، مثنوی معنوی، دفتر سوم، تهران: نشر هرمس، ۱۳۸۵ش، ص ۳۸۳.

۳. علی بن حسین علیه السلام، صحیفه کامله سجادیه، قم: دفتر نشر الهادی، چاپ اول، ۱۳۷۶ش، دعای ۴۳، ص ۱۸۴.

از کسی سزاوار است که به دیدار دوستی نایل آمده که همواره در انتظار او بوده و اکنون به وصالش بار یافته است. حال باید دید که چرا رؤیت ماه رمضان، هلال برکت و کلید سعادت تلقی شده است؟ به نظر می‌رسد، چند مطلب برای پاسخ به پرسش یادشده قابل ارائه است:

اول: در میان همه ایام سال، ماه رمضان تنها ماهی است که در آن، اقبال عمومی برای اظهار بندگی و پرستش به وجود می‌آید و مؤمنان با شرایط گوناگون فردی، اجتماعی و اقلیمی، بیشترین توفیق را برای اطاعت و عبادت پیدا می‌کنند و در سحرگاهان این اصل قرآنی را در خود به منصفه ظهور می‌رسانند که: «تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَ طَمَعًا؛^۱ پهلوهایشان از خوابگاه‌ها جدا می‌گردد و پروردگارشان را از روی بیم و طمع می‌خوانند.» بی‌تردید، کلید اسرار سعادت، در همین نکته قرآنی نهفته است. بنابراین، کسانی که این آموزه را تجربه نموده‌اند، اعتراف نموده و خوش سروده‌اند:

هر گنج سعادت که خدا داد به حافظ از یمن دعای شب و ورد سحری بود^۲
یا در جای دیگر می‌خوانیم:

به طرف گلشنم گذر افتاد وقت صبح آن دم که کار مرغ سحر آه و ناله بود^۳
ثانیاً: ماه رمضان، فرصتی است که مؤمن غیر از ورد شبانه و سحرگاهی، از رهگذر روزه‌داری، روزانه گنجۀ سعادت را کلید می‌زند و در دو ساحت معرفتی و عملی، به کمال لایق خود بار می‌یابد؛ زیرا روزه، انسان را به صفت صمدیت متصف می‌کند و آدمی از طریق روزه، مظهر اسم «الصمد» می‌شود. روزه، زمینه تجلی اسم «الصمد» را در وجود انسان فراهم می‌سازد و انسان را فرشته‌منش می‌نماید؛ یعنی همان‌گونه که فرشتگان به عنوان مظاهر اسم «الصمد»، منزه از خوردن و آشامیدن و خواب و

۱. سجده، آیه ۱۶.

۲. دیوان حافظ، ص ۲۱۷.

۳. همان، ص ۲۱۵.

استراحت‌اند، انسان روزه‌دار نیز با روزه‌داری و پرهیز از خوردن و آشامیدن، زمینه تجلی صفت صمدیت را در خود به وجود می‌آورد.^۱ از این رو، مولوی می‌گوید:

گر تو این انبان زنان خالی کنی	پُر ز گوهرهای اجلالی کنی
طفل جان از شیر شیطان باز کن	بعد از آنش، با ملک انباز کن ^۲
این دهان بستی، دهانی باز شد	کو خورنده لقمه‌های راز شد ^۳
لب فرو بند از طعام و از شراب	سوی خوان آسمانی کن شتاب ^۴

۳. وداع عاشقانه با ماه خدا

امام سجاد علیه السلام در وداع عاشقانه با ماه رمضان، با سلام‌های مستقیم و خطاب‌های حضوری به آن ماه، معارفی را بازگو فرموده که از یک سو اسرار نهفته ماه پُر خیر و برکت رمضان را آشکار می‌سازد و از سوی دیگر، به همگان می‌آموزد که فرصت‌ها مثل ابر بهاران به سرعت در گذر است و باید آن را غنیمت شمرد و خود را در معرض نسیم دل‌انگیز آن‌ها قرار داد. این، همان نکته‌ای است که از رسول خدا صلی الله علیه و آله بیان فرموده است: «انَّ لِرَبِّكُمْ فِي أَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ أَلَا فَتَعَرَّضُوا لَهَا؛^۵ بی‌گمان، از جانب پروردگارتان در ایام زندگی شما، نسیم‌هایی به سوی شما می‌وزد. آگاه باشید و خود را در معرض آن‌ها قرار دهید.» مولوی در تبیین این آموزه متعالی، چنین سروده است:

گفت پیغمبر که نفحات‌های حق	اندر این ایام می‌آرد سبق
گوش و هوش دارید این اوقات را	در ربایید این چنین نفحات را
نفحه آمد مر شما را دید و رفت	هر که را می‌خواست جان بخشید و رفت ^۶

۱. صادقی ارزگانی، محمدامین، شناخت عارفانه زهرا، قم: انتشارات بوستان کتاب، ۱۳۹۲ش، ص ۲۸۹.

۲. بلخی، مثنوی معنوی، پیشین، دفتر اول، ص ۷۶.

۳. همان، دفتر سوم، ص ۵۰۱.

۴. همان دفتر پنجم، ص ۷۹۷.

۵. ابن ابی‌جمهور، عوالی الثالی، قم: مطبعة سیدالشهداء، ۱۴۰۵ق، ج ۱، ص ۲۹۶؛ مجلسی، محمدباقر، بحارالأنوار،

بیروت: نشر دار الإحياء للتراث، ۱۴۰۳ق، ج ۶۸، ص ۲۲۱.

۶. بلخی، مثنوی معنوی، پیشین، دفتر اول، ص ۸۹.

اینک در ادامه سخن، به برخی دعا‌های معرفت‌بخش سید ساجدان و امام عابدان در باره ماه مبارک رمضان اشاره می‌کنیم:

– ماه بزرگ و عید سترگ

یکی از بخش‌های دل‌انگیز گفت‌وگوی امام سجاد علیه السلام با ماه رمضان، این وداع دوستانه و دلبرانه است: «الْسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا شَهْرَ اللَّهِ الْأَكْبَرَ وَعِيدَ أَوْلِيَائِهِ؛^۱ درود بر تو ای ماه بزرگ خدا، و ای عید اولیای الهی.»

حال باید دید که چرا از ماه رمضان به ماه بزرگ خداوند و عید اولیا یاد شده است؟ همان طور که امیر مؤمنان علیه السلام فرموده که آیات قرآن همدیگر را تفسیر می‌کنند و برخی از آن‌ها شاهد بر مفهوم برخی دیگر است،^۲ روایات معصومین علیهم السلام نیز همدیگر را معنا نموده و در فهم برخی از آن‌ها می‌توان از بعضی دیگر کمک گرفت. از این رو، برای روشن شدن این قسمت از دعای حضرت، می‌توان از بخش‌های دیگر سخنان ایشان که در دعای رؤیت هلال ماه رمضان آمده، استفاده کرد. حضرت در آن‌جا در توصیف ماه رمضان به تفصیل سخن گفته است و از جمله، به این اوصاف اشاره نموده که ماه رمضان، ماه تقرب به خداوند است، ماه روزه‌داری، ماه اسلام، ماه پاکیزگی و ماه تهذیب و خودسازی، ماه قیام و ایستادگی برای نماز و عبادت، و یا ماه نزول قرآن است که برای هدایت بشر فرستاده شده و دلایل هدایت‌گر به همراه دارد.

حضرت بعد از بیان این صفات ماه رمضان، می‌گوید: «... فَأَبَانَ فَضِيلَتَهُ عَلَى سَائِرِ الشُّهُورِ بِمَا جَعَلَ لَهُ مِنَ الْحُرْمَاتِ الْمَوْفُورَةِ وَالْفَضَائِلِ الْمَشْهُورَةِ؛^۳ ... و بدین ترتیب، فضیلت و برتری آن ماه را بر سایر ماه‌ها، به سبب حرمت‌ها و گرامی داشتن‌های بسیار و فضایل و برترهای آشکار که برای آن قرار داد، نمایان گردانید.»

۱. علی بن حسین علیه السلام، صحیفه کامله سجادیه، پیشین، دعای ۴۵، ص ۱۹۸.

۲. نهج البلاغه، قم: نشر مؤسسه امیر المؤمنین، خطبه ۱۳۳.

۳. علی بن حسین علیه السلام، صحیفه کامله سجادیه، پیشین، دعای ۴۴، ص ۱۸۶.

و یا در قسمت دیگری از آن دعا، در باره حکمت برتری ماه رمضان چنین فرموده است: «ثُمَّ فَضَّلَ لَيْلَةَ وَاحِدَةً مِنْ لَيَالِيهِ عَلَى لَيَالِي الْفِ شَهْرِ وَ سَمَّاها لَيْلَةَ الْقَدْرِ؛^۱ خداوند، یک شب از ماه رمضان را بر هزار ماه فضیلت داد و آن را شب قدر نامید.» بنابراین، به گفته مولوی:

آفتاب آمد دلیل آفتاب   گر دلیلت باید از وی رو متاب^۲

از رهگذر این صفات ماه رمضان، راز بزرگی و عید بودن ماه رمضان که در کلام امام سجاد علیه السلام اشاره گردیده، اشار می‌شود؛ زیرا این ماه، از یک سو، ظرف نزول آخرین وحی نامه آسمانی است و از سوی دیگر، یک شب آن، برتر از هزار ماه، یعنی حدود ۸۳ سال است که عمر طبیعی یک انسان می‌باشد. به طور یقین، رمضان، هم ماه بزرگی است و هم عید سترگی. از این رو، شایسته است که انسان کامل در فراق آن دل‌تنگی کند و در هجرانش چنین پیام دهد و با دورد و سلام، آن را بدرقه نماید. اگر آن حضرت از ماه رمضان به عید اولیای الهی یاد نموده، به دلیل آن است که اولیای خداوند در آن ماه، از رهگذر قیام شبانه و صیام روزانه، به شادمانی و شادکامی، وصال محبوب را تجربه نموده و در کوی دوست به دولت جاودان بار می‌یابند. این، همان نکته‌ای است که حافظ در وصف آن سروده است:

وصال روز عمر جاودان به   خداوندا مرا آن ده که آن به
دلا دایم گدای کوی او باش   به حکم آن که دولت جاودان به
به داغ بندگی مردن برین در   به جان او که از ملک جهان به^۳

– هم‌نشین کریم و بهترین روزگار

امام سجاد علیه السلام در بخشی دیگر از گفت‌وگو با ماه رمضان، از او به هم‌نشین کریم و بهترین روزگار زندگی یاد نموده و فرموده: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَكْرَمَ مَصْحُوبٍ مِنَ الْأَوْقَاتِ،

۱. همان، ص ۲۸۵.

۲. بلخی، مثنوی معنوی، پیشین، دفتر اول، ص ۱۰.

۳. دیوان حافظ، پیشین، ص ۴۲۰.

و خَيْرَ شَهْرٍ فِي الْاَيَّامِ وَالسَّاعَاتِ؛^۱ سلام بر تو ای همنشین با کرامت در میان زمان‌ها، و ای بهترین ماه در میان ایام و ساعات زندگی من!^۲»
 بر اساس آموزه‌های الهی، همه امور و اعمال آدمی، وامدار زمان خودش است.^۳ از این رو، سالکان راستین دیار دوست، بیشترین استفاده را از زمان خود برده و برخی زمان‌ها را برای موفقیت‌های سلوکی خویش غنیمت شمرده و پس از استفاده بهینه، از آن فرصت زمانی به نیکی یاد کرده‌اند. در این باره، شعر حافظ شیرازی چه زیبا و آموزنده است؛ آن‌جا که می‌گوید:

دوش وقت سحر از غصه نجاتم دادند   و اندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند
 چه مبارک سحری بود و چه فرخنده شبی   آن شب قدر که این تازه براتم دادند
 همّت حافظ و انفاس سحرخیزان بود   که ز بند غم ایام نجاتم دادند^۳
 در این باره، خواندن ماجرای ذیل، بسیار درس‌آموز است.

گویند سید صدر الدین عاملی که یکی از بزرگان علمای اصفهان و انسانی وارسته و بسیار اهل مناجات بوده است، در یکی از شب‌های ماه رمضان وارد حرم نورانی امیر مؤمنان (علیه السلام) می‌گردد و بعد از زیارت، آن زمان پر برکت را غنیمت شمرده و می‌خواهد بیشترین استفاده را از آن بنماید. از این رو، در گوشه‌ای نشسته و مشغول خواندن دعای ابوحمزه ثمالی می‌شود. وقتی به این جمله می‌رسد: «الهی لَا تُؤَدِّبْنِي بِعُقُوبَتِكَ؛^۴ خداوند! مرا به با کیفی خود ادب مکن»، اشک و گریه او را فرا می‌گیرد و پیوسته آن جمله نورانی را با حال گریه تکرار می‌کند تا از هوش می‌رود.^۵

بنابراین، برخی زمان‌ها، چونان فرصت‌های طلایی است که مصاحبت انسان با آن، آثار و نتایج سرنوشت‌سازی را برای آدمی رقم می‌زند. در این میان، ماه رمضان به عنوان

۱. علی بن حسین (علیه السلام)، صحیفه کامله سجاده، پیشین، دعای ۴۵، ص ۱۹۸.

۲. رک: ابن ابی‌جمهور، عوالی اللثالی، پیشین، ج ۱، ص ۳۶ و ۲۳۹؛ مجلسی، بحار الأنوار، پیشین، ج ۷۴، ص ۱۶۶، ح ۹۲.

۳. دیوان حافظ، ص ۱۸۳.

۴. قمی، شیخ عباس، مفاتیح الجنان، قم: نشر ناشران، ۱۳۸۹ش، ص ۳۷۶.

۵. رحمتی، محمد، گنجینه معارف، قم: انتشارات صبح پیروزی، ج ۱، ص ۴۸۰.

روح زمان، نقش بی‌بدیلی در تأمین فرایند تکامل معنوی انسان دارد و شب‌ها و روزها و هر لحظه آن، همانند براق تیزرو آدمی را برای دیدار جمال محبوب به آسمان‌های معنا عروج می‌دهد. از این رو است که امام سجاد علیه السلام از این ماه شریف به همشین کریم و بهترین اوقات عمرش یاد کرده و به هنگام فراقش، آن را نوازش نموده و از آثار و برکات آن سخن گفته و این چنین، اسرار نهفته آن را برای دیگران بازگو کرده است.

- هجرانِ همدمِ گران‌قدر

در قسمتی دیگر از گفت‌وگوی امام علیه السلام با ماه رمضان آمده است: «السَّلَامُ عَلَیْكَ مِنْ قَرِینِ جَلِّ قَدْرُهُ مَوْجُودًا، وَ أَفْجَعَ فَقْدُهُ مَفْقُودًا وَ مَرْجُوًّا أَلَمَ فِرَاقُهُ؛ سلام بر تو ای همدمی که به هنگام حضور، بسیار گران‌قدر بودی و آن‌گاه که رفتی، فراق تو دشوارتر، و مرجع امیدی که جدایی‌اش دردآور است.»

در این جا، امام با تعبیرهای دوستانه‌تر از کلمات پیش، با ماه رمضان سخن گفته و واژگان به کار رفته در سخن حضرت، پیام دلنواز بیشتری دارد. امام با زیباترین بیان، از یک سو به زمان وصال این ماه اشاره نموده و از سوی دیگر، از لحظات فراقش یاد کرده و خطاب به آن فرموده است: آمدنت برایم سرورآفرین، و هجرانت رنج‌آور است و من به امید بازگشت تو، به انتظارت خواهم بود.

این گونه سخن گفتن با ماه رمضان، نشانه آن است که ماه رمضان، محبوب دل‌ها است و انسان کامل، به ژرفای این حقیقت آگاهی دارد. از این رو، هم آن را نوازش و ستایش نموده و هم به زیبای معرفی کرده است. حال، باید دید چه ویژگی این ماه سبب شده که حضورش جان‌فزا، فراقش جان‌کاه و دیدار مجددش، آرزو تلقی شود.

با توجه به این گونه آثار معنوی و برکات بی‌بدیل، به‌روشنی معلوم می‌گردد که حضور آن، موجب فرو باریدن رحمت الهی، و فراق آن، اندوه‌بار است. بنابراین، جا دارد انسان برای دیدار دوباره چنین فرصت پُر فیضی در انتظار باشد و در آرزوی دریافت مائده‌های آسمانی و ضیافت الهی، لحظه‌شماری کند.

یکی از شاعران معاصر، ضمن سروده‌ای در باره ماه رمضان گفته است:

از این که ماه، ماه روزه‌داری است
از این که آسمان در بی‌قراری است
بهبشت از دودۀ آن جان گرفته
به صدها کهکشان ساری جاری است
دو عالم در فنای فیض و بسطش
جهنم سر خط پیمان گرفته^۱
ره آزادی و عصیان گرفته^۱

- رفع محنت و فیض رحمت

در قسمتی دیگر از گفت‌وگوی امام سجاد (ع) با ماه رمضان می‌خوانیم: «السَّلَامُ عَلَیْكَ كَمْ مِنْ سُوءٍ حُرِفَ بِكَ عَنَّا، وَ كَمْ مِنْ خَيْرٍ أُفِضَ بِكَ عَلَيْنَا؛^۲ سلام بر تو! چه بسیار از ناگواری‌ها که به سبب تو از ما دور گردید، و چه بسیار خیر و برکت که در سایه تو بر ما بارید.»

در این جمله حضرت، از یک سو ماه رمضان را بازدارنده بدی‌ها خواننده و از سوی دیگر، چون ابر بهاری مایه باریدن باران رحمت دانسته است. اگرچه مصداق فراوانی برای این دو وصف ماه رمضان وجود دارد و این ماه بزرگ، در دو عرصه جاذبه و دافعه، نقش منحصر و بی‌بدیلی دارد و هیچ قطعه‌ای از زمان، از این خاصیت بدین اندازه برخوردار نخواهد بود، ولی در این جا تنها به اختصار دو مصداق آن اشاره می‌شود:

الف- در زمینه رفع و دفع بدی‌ها این سخن رسول خدا (ص) مصداق کاملی از آن دعای شریف را مشخص نموده است. وقتی امیر مؤمنان (ع) از آن حضرت پرسید: «یا رَسُولُ اللَّهِ مَا أَفْضَلَ الْأَعْمَالُ فِي هَذَا الشَّهْرِ؟^۳ ای رسول خدا! بهترین اعمال در این ماه چیست؟»، حضرت در پاسخ فرمود: «أَفْضَلُ الْأَعْمَالُ فِي هَذَا الشَّهْرِ الْوَرَعُ عَنِ مَحَارِمِ اللَّهِ؛^۴ بهترین عمل در این ماه، دوری از گناه است.»

۱. علامه موحد بلخی، گلشن ناز (در دست انتشار).

۲. علی بن حسین (ع)، صحیفه کامله سجاده، پیشین، دعای ۴۵، ص ۲۰۰.

۳. حرّ عاملی، وسائل الشیعة، پیشین، ج ۱۰، ص ۳۱۴.

۴. همان.

ب- در زمینه جذب و نزول رحمت الهی نیز سخن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله زیبا و امیدآفرین است؛ آن‌جا که فرموده: «مَنْ أَكْثَرَ فِيهِ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَى تَقَلُّ اللَّهِ مِيزَانَهُ يَوْمَ تَخِفُّ الْمَوَازِينُ، وَ مَنْ تَلَا فِيهِ آيَةً مِنَ الْقُرْآنِ كَانَ لَهُ مِثْلَ أَجْرِ مَنْ خَتَمَ الْقُرْآنَ فِي غَيْرِهِ مِنَ الشُّهُورِ؛^۱ کسی که در این ماه بر من بیشتر صلوات بفرستد، میزان اعمال صالح او سنگین‌تر می‌شود؛ در روزی که میزان اعمال سبک خواهد بود. کسی که در این ماه یک آیه از قرآن تلاوت نماید، پاداش او مثل پاداش کسی است که در ماه‌های دیگر یک قرآن ختم کند.»

برای فهم بهتر این روایت، گفتنی است که قرآن کریم ۶۶۶۴ آیه دارد و طبق کلام نورانی پیامبر صلی الله علیه و آله اگر کسی در ماه رمضان تنها یک بار قرآن کریم را ختم نماید، پاداش ۶۶۶۴ بار ختم قرآن نصیب او شده است و هر اندازه بر تعداد ختم قرآن افزوده شود، پاداش افزون‌تری به دست می‌آورد. با این بیان است که سرّ کلام امام سجاد علیه السلام در خصوص ریزش فیض الهی در ماه رمضان، به روشنی معلوم می‌گردد.

در این باره، دو تجربه معنوی عارف بزرگ و حکیم سترگ، امام خمینی رحمته الله علیه شنیدنی است: نقل شده است، ایشان زمانی که در نجف بود، روزی به چشم‌درد مبتلا شد و به پزشک مراجعه کرد. پزشک بعد از معاینه چشم، به امام گفت: شما باید چند روز قرآن نخوانید و به چشم‌تان استراحت بدهید. امام لبخندی زد و فرمود: آقای دکتر! من چشم را برای قرآن خواندن می‌خواهم. چه فایده‌ای دارد که چشم داشته باشم و قرآن نخوانم. شما یک کاری بکنید که من بتوانم قرآن بخوانم.^۲ همچنین نقل شده که امام خمینی رحمته الله علیه در ماه رمضان هر روز ده جزء قرآن می‌خوانده است؛ یعنی در هر سه روز، یک بار قرآن را ختم می‌کرده است.^۳

گفتنی است، یکی از مصادق رویش این فیض، همان است که از رهگذر تلاوت قرآن نصیب روزه‌داران مؤمن می‌گردد؛ به قول اقبال لاهوری:

نقش قرآن چون که در عالم نشست   نقش‌های پاپ و کاهن را شکست

۱. همان.

۲. برداشت‌هایی از سیره امام خمینی رحمته الله علیه، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه، ج ۳، ص ۷.

۳. همان.

فاش گویم آنچه در دل مضمّر است   این کتابی نیست چیزی دیگر است
چون که در جان رفت جان دیگر شود   جان که دیگر شد جهان دیگر شود^۱

– مشتاق دیدار دوباره

در وداع امام سجاد علیه السلام خطاب به ماه رمضان بر این نکته بسیار تأکید شده که ما پیوسته مشتاق دیدار تو هستیم؛ از جمله فرموده: «السَّلَامُ عَلَيْكَ مَا كَانَ أَحْرَصَنَا بِالْأَمْسِ عَلَيْكَ وَ أَشَدَّ شَوْقَنَا غَدًا إِلَيْكَ؛^۲ سلام بر تو ای ماهی که چه بسیار در گذشته به آمدنت علاقه‌مند بودیم و چه اندازه در آینده مشتاق دیدار تو هستیم.» از این گونه تعبیرات که چندین بار در کلام حضرت به کار برده شده، به دست می‌آید که امام سجاد علیه السلام در فراق ماه رمضان بی‌تاب بوده است و چون عاشقی دلباخته، از فرا رسیدن وقت فراق با معشوقش بی‌قراری کرده و پیوسته آرزومند دیدار مجدد با او بوده است.

یکی از اسرار نهفته در این دل‌دادگی و شوق وصف‌ناپذیر و اظهار محبت به این ماه، ممکن است این باشد که در میان روزها و شب‌های سال که بر آدمی می‌گذرد، ماه رمضان، تنها ماهی است که انسان‌ها این سخن نورانی امیر مؤمنان را به منصفه ظهور رسانده و در وجود خود عینیت می‌بخشند؛ آن‌جا که فرموده: «سَيَمَاهُمْ سَيِّمًا الصِّدِّيقِينَ، وَ كَلَامُهُمْ كَلَامُ الْأَبْرَارِ، عَمَارُ اللَّيْلِ وَ مَنَارُ النَّهَارِ، مُتَمَسِّكُونَ بِحَبْلِ الْقُرْآنِ؛^۳ من از آنانم که سیمایشان، سیمای صدیقان، و گفتارشان، گفتار نیکان است. شب‌زنده‌داران و روشنی‌بخشان روزند، به ریسمان قرآن چنگ زده‌اند.»

گفتنی است، گر چه بهره کامل این فیض، از آن انسان کامل است، ولی کسانی که در مسیر سلوک بندگی قرار گرفته و از شب‌ها و روزهای ماه مبارک رمضان به اندازه توان بهره‌مند می‌شوند، به مقام یادشده بار خواهند یافت و این گونه افراد، در فراق ماه رمضان، غمناک‌اند و از دیدار عید آن، مسرورند و زبان حال آنان در این سخن نغز بازگو شده است:

۱. اقبال لاهوری، محمد، کلیات اشعار فارسی، تهران: نشر کتابخانه سنائی، بی‌تا، ص ۷۷.

۲. علی بن حسین علیه السلام، صحیفه کامله سجادیه، پیشین، دعای ۴۵، ص ۲۰۰.

۳. نهج البلاغه، صبحی صالح، قم: هجرت، چاپ: اول، ۱۴۱۴ق، خ ۱۹۲، ص ۳۰۲.

عید رمضان آمد و ماه رمضان رفت صد شکر که این آمد و صد حیف که آن رفت^۱ این سخن، در واقع، بازتاب همان بیان امام سجاد علیه السلام است که از پایان یافتن ماه رمضان به «مصیبت» یاد نموده و از خداوند خواسته که با آمدن عید فطر، رفتن آن ماه را برای مؤمنان جبران کند؛ آن‌جا که فرموده: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَاجْبُرْ مُصِيبَتَنَا بِشَهْرِنَا، وَبَارِكْ لَنَا فِي يَوْمِ عِيدِنَا وَفِطْرِنَا»^۲ خداوندا! بر محمد و آل او درود فرست، و مصیبت و اندوه ما را با رفتن ماه ما، به نیکی جبران نما، و برای ما روز عید فطر را مبارک و نیکو گردان.»

---

۱. دیوان حکیم قاتنی شیرازی، تهران: نشر امیر کبیر، ۱۳۲۹ق، ص ۱۲۲.
۲. علی بن حسین علیه السلام، صحیفه کامله سجادیه، پیشین، دعای ۴۵، ص ۲۰۲.